

19. századi, gyermekjátékokról szóló művek a Helikon Könyvtár gyűjteményében

Révész József¹ – Révészné Pálfi Krisztina²

¹Soproni Egyetem Benedek Elek Pedagógiai Kar, Művészeti és Sporttudományi Intézet tanársegéd 0009-0004-2498-5841

²Soproni Egyetem Benedek Elek Pedagógiai Kar, Művészeti és Sporttudományi Intézet tanársegéd 0009-0005-0915-8052

KEYWORDS

- aristocratic education
- library research
- collection of games

ABSTRACT

Books on 19th century children's games in collection of Helikon Library | This study is an attempt to present a unique collection in Hungary, the library of Festetics Castle in Keszthely, which is still intact and contains material related to games, game collections and game pedagogy. Taking play as a starting point, we will explore the changes in the concept of childhood, the changing views on the characteristics of children, and the attention that the 19th century brought to play. Because the image of the child has changed from era to era, from the constant struggle with the inherently sinful nature of early Christian thought, or the 'little adult' view, to the 'discovery of the child' in the Age of Enlightenment, since behind the processes already outlined in a nutshell, there were significant social transformations, the emergence of the bourgeois family type.

KULCSSZAVAK

- arisztokrata nevelés
- könyvtári kutatás
- játékgyűjtemény

ABSZTRAKT

A tanulmány egy Magyarországon egyedülálló gyűjtemény, a keszthelyi Festetics-kastély könyvtárának játékkal, játékgyűjteményekkel és játépedagógiával kapcsolatos, mai napig épségben fellelhető anyagának bemutatására tesz kísérletet. A játékból kiindulva vizsgálódásunk körbejárja azt a szemléletet, melynek hatására a gyermekség fogalmának változásai, a gyermeki sajátosságokról alkotott vélemények változtak, és a 19. századtól ráirányította a figyelmet a játékokra is. Mivel a gyermekről alkotott kép korszakról korszakra változott, egészen a korai keresztény gondolkozásban megjelenő, eredendően bűnös természettel folytatott folyamatos küzdelemtől a „kis felnőtt”-szemléleten keresztül a felvilágosodás korának „gyermekfelfedezéséig”, hiszen a már dióhéjban vázolt folyamatok mögött jelentős társadalmi átalakulás, a polgári családtípus kialakulása is állt.

A gyermekjátékok 19. századi európai áttekintése

A gyermekkor történetének egyik figyelemre érdemes aspektusa az, hogy gyermekeink mit és hogyan játszottak és erre a társadalom milyen befolyással bírt. A neveléstörténet a 18. századot a „pedagógia századának” nevezi (Mészáros, Németh & Pukánszky, 2005). Nem véletlenül, hiszen a pedagógiai gondolkodók figyelme egyre határozottabban ráirányult a gyermeki sajátosságokra. A 19. század elejére, különösen Európa nyugati felén a társadalmi változások felerősödtek, felgyorsultak részben a francia forradalom, részben az erősödő urbanizáció

1. kép: *Wohnstube der Familie Hauschild.*
Eduard Gaertner 1843
(Forrás: Stadtmuseum Berlin
URL: <https://tinyurl.com/bdefyzzj>)

hatásaként, ami gyökeresen változtatta meg emberek tömegeinek az életét (Pukánszky, 2018). Ez magával hozta a kiformalódó és megerősödő polgári család életformát, ahol a gyerekek a szülőkkel már szorosabb kapcsolatot ápoltak.

A korszak életformáját ábrázoló képzőművészeti alkotások is arról tanúskodnak, hogy a kívánatos életvezetés a családban zajlik, ahol a szülők a családi tűzhelynél a gyerekekkel játszanak. Az anyák fontos feladata volt, hogy a társaság keresése helyett

inkább a gyerekekkel hancúrozzanak, játszanak (Robertson, 1974).

A szakírók, gondolkodók elárasztották az olvasókat magabiztos hangvételű írásokkal, melyek a gyermeknevelés gondjaira adtak tanácsokat (Pukánszky, 2018). Divatossá váltak a fiktív naplók, párbeszédese formában lejegyzett írások, melyek a szülők, gyakran az édesapák *saját* élményeit, tapasztalatait mutatták be, mint pl. Ernest Legouvé, Felméri Lajos vagy Karoline Rudolphi levélsorozata (Rudolphi, 1857).

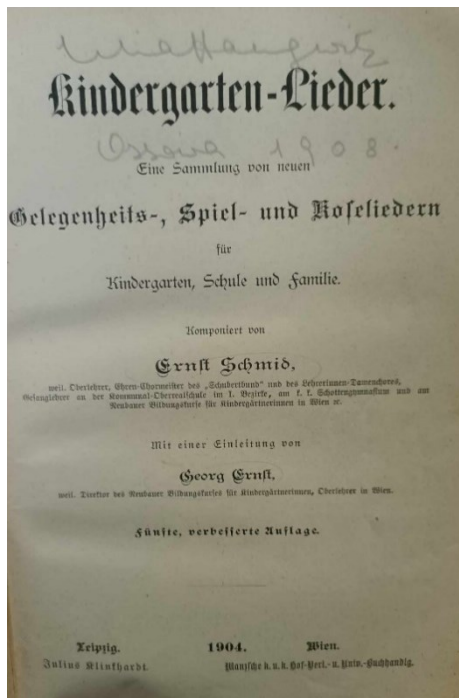
Különösen Magyarországon nagy hatást gyakorolt Fröbel pedagógiája, aki szakított azzal a felfogással, hogy a játék a gyermek számára haszontalan időtöltés. Szemlélete szerint a játék nevelő céllal bír, mely a munkaszeretetre, a vallásos nevelésre fókuszálva, az értelmi és erkölcsi erő fejlesztésében játszik szerepet (Pásztor, 2022) és alapgondolat, hogy „A játék a gyermek munkája” (Komjátý, 1871, 733. old.). Érdekes vetülete Fröbel pedagógiájának, játékszempléletén túl, a zenei nevelésről alkotott felfogása. Az összes tevékenységhez, így a játékhoz is hozzátartozott a megfelelő szövegű dal, melyeket Fröbel maga, míg a dallamot Robert Kohl készítette (Révész, 2021). A szemlélet hamar meggyökeredett az akkori magyar viszonyok között, és ennek kapcsán rengeteg kiadvány, énekgyűjtemény látott napvilágot, melyek rendre tartalmazták a játékhoz kapcsolódó énekeket, így például:

- Kobány Mihály: Kis dalnok (1874) Újabb kiadásai 1876, 1878
- Kobány Mihály: Dal és játékgyűjtemény (1876)
- Komjáthi György: 101 gyermekjáték leírását tartalmazó játék-könyv, dalokkal (1877)
- Tóth István: Gyermekdalok (1881)
- Haász Sarolta: Gyermekkert csokor (1883)
- Dömötör Géza, Kozma Dénes, Kohányi Sámuel: Dal-, és játék versgyűjtemény (1883) Bővített kiadás: (1890)

A későbbiekben bemutatandó könyvtári anyag is tartalmaz hasonló énekgyűjteményt:

- Ernst Georg: Kindergarten-Lieder: Eine Sammlung von neuen Gelegenheits-, Spiel- und Koseliedern für Kindergarten, Schule und Familie / Komponiert von Ernst Schmid ; Mit einer Einleitung von Georg Ernst. Leipzig, Wien, Klinkhart. Manzsche Buchhandlung, 1904.

(herceg Festetics Györgyné szül. Maria Haugwitz sajátkezű aláírása 1908-ból)

2. kép: Kindergarten Lieder
(Forrás: saját fotó)

A Festeticsek könyvtára

A család eredetének kutatása Festetics György nevéhez köthető. A gróf 1777-es zágrábi ott-tartózkodása során értesült róla, hogy azon a környéken is élnek Festeticsek, akikkel fel is vette a kapcsolatot. Később György fia, László is érdeklődött a család származása felől. A család magyarországi ágát Festetics Pál alapította, aki Horvátországból való átköltözése után ismeretségbe került Batthyány Ádám dunántúli főkapitánnyal, akinek várnagya, ispánja és ezt követően íródeákja lett. Az első birtok, amit Magyarországon szerzett, egy Szombathelyen lévő rét volt. Vagyona nemsokára gyarapodott. Ő alapozta meg a Festetics család későbbi jelentősnek mondható vagyonát.

Festetics Pál volt az első a család tagjai közül, akit Magyarországon temettek el. Fiát, akit apjához hasonlóan Pálnak hívtak, mostohaszülők neveltek fel. Ő még csak magyarul tudott, amit egy feljegyzésében meg is említ. Atyjával ellentétben más nyelveket is szeretett volna ismerni előrelépése megkönnyítése

céljából. 1665-ben Batthyány Kristóf szolgálatába lépett mint katona. Pályája szép lassan felfelé ívelt. Családja gazdagságának igazi alapját második házasságával vetette meg valójában.

Festetics Pál legkisebb fiát, Kristófot, a fennmaradt iratok szerint fiatalabb éveit anyja nevelte. Kristóf nagy érdeklődést mutatott a jogi tanulmányok iránt, de emellett a gazdálkodást is kitanulta. 1717-től táblabíró, majd alispáni tisztségeket töltött be. Mária Terézia aransarkantyús lovaggá ütötte. Festetics Kristóf 1737-ben és 1738-ban is vásárolt keszthelyi birtokokat. 1745-ben kezdte meg a kastély építtetését, amelyet haláláig folytatott. Céljaul Keszthely város felvirágoztatását tűzte ki (Szabó, 1928). A kastélyban könyvtárszobát hozott létre, ahol főleg jogi, történeti és politikai könyveit helyezte el, falba épített szekrényekben.¹

Festetics Kristóf elsőszülött fia, Pál, 1722. december 7-én látta meg a napvilágot. Apját, még Pál gyerekkorában, Pozsonyba szólította hivatala. Ez idő alatt valószínűleg édesanyja gondoskodott róla. Szülei 1739-ben elváltak. Alsóbb iskoláit Sopronban, a gimnázium felsőbb osztályait Nagyszombatban végezte el. Később a nagyszombati, majd a lipcsei egyetemen tanult jogot. 1749 novemberében Sopron megye alispánjává választották. Később Bécsben az udvari kamara tanácsosává lett, Mária Terézia elsőrendű bizalmasaként. Apjához hasonlóan sokat törődött Keszthely fellendítésével. A kastélyt, a hozzátartozó uradalmi épületeket és a parkot apja halála után újjáépíttette. Ő gondoskodott a családi levéltár rendszeres kezeléséről, és 1770-ben kinevezte a keszthelyi levéltár első levéltárosát, Kozits István ügyvédet (Szabó, 1928). Festetics Pál a könyvtár állományát is nagymértékben gyarapította, ő alkalmazott először szakértő könyvtarost. A hírlaptár megalapozása is az ő nevéhez fűződik.²

Festetics Pál legidősebb fia, Festetics György volt, aki 1775. december 31-én született. Fiatalkori neveltetéséről és iskoláiról hiányosak az adatok. Felsőbb tanulmányait Bécsben, a Terézianumban végezte, és itt ismerte meg gróf Széchenyi Ferencet, akinek a barátsága egész élete szempontjából meghatározó volt. Később, elődeihez hasonlóan, Festetics György is katonai pályára lépett. Miután innen visszavonult, jelentős munkálkodásba kezdett a magyar műveltség emelésének az érdekében. Az előrehaladás, a fejlődés lehetőségét a tanulásban és a tudásban látta. Az a szándék, hogy ne csak anyagi, hanem szellemi téren is elősegítse a térség felvirágoztatását, atyai örökségnek tekinthető, hiszen Festetics Pál volt az, aki az első iskolát alapította Keszthelyen. 1797-ben nyitotta meg először kapuit a Georgikon, Keszthely gazdasági iskolája. „Mi csak nemzetünknek akartunk feldicsekedni azzal az intézettel, mely Keszthelyen fundáltatott mezei gazdaságnak közhasznú gyarapítására, azonban csakhamar

¹ Lásd: <https://festeticskastely.hu/konyvtar>

² Magyar Hírmondó, 1978.13. o.

más nyelven írott újságok és nevezetesen a bécsi udvari újság is magasztalták ily követésre méltó tetteit méltóságos gróf Festetics György ő nagyságának”.³ Festetics György korában a magyar irodalom igencsak rászorult a mecénásokra. Nehéz volt az íróknak megfelelően gazdag és áldozatkész pártfogókat találni. Ezeknek a magyarországi mecénásoknak az egyike volt Festetics György, aki leginkább a dunántúli magyar írókat támogatta.

3. kép: A keszthelyi Festetics Kastély könyvtára
(Forrás: festeticskastely.hu

URL: <https://festeticskastely.hu/kepekben/>)

Nagy szolgálatot tett a magyar irodalom számára azzal, hogy megnyitotta levéltárát a történettudomány számára. Ez akkor merőben szokatlan volt, ugyanis a főnemes urak abban az időben nem szerették, ha idegenek látogatják a levéltárukat (Szabó, 1928). Festetics György a könyvtár néhány ezres törzsanyagának a gyarapításához is nagyban hozzájárult. A gazdasági szakmunkákon, a felvilágosodás korának filozófiai, irodalmi művein és a közreadott tudományos műveken kívül, melyeknek száma az ő idejében megötszöröződött, a könyvtár anyaga jelentős folyóirat- és hírlapanyaggal is bővült. A könyvtár területét is megnövelte és 1799 és 1801 között építtette meg és rendeztette be a könyvtártermet, amelynek berendezése Kerbl János keszthelyi asztalosmester munkája. A műemléki besorolású könyvtár galériája és a klasszicista stílusú könyvállványok szlavón tölgyből készültek. A Festetics György idejéből származó szakbeosztás és a latin nyelvű jelzetek a mai napig megtalálhatóak a polcok felett elhelyezett táblákon.⁴

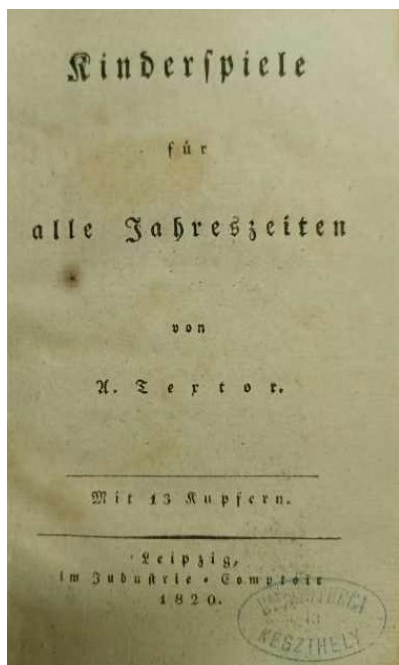
Külön tárolóban található a mintegy 500 kötetet kitevő magyar, latin, német, francia és angol nyelvű pedagógiai gyűjtemény. A gazdag gyűjtemény – melyek részletezése jelen tanulmány kereteit meghaladja – felöleli a 18-19. század akkoriban legmodernebbnek tekinthető pedagógiai szakirodalmát.

³ Magyar Hírmondó, 1978. 13. o.

⁴ Lásd: <https://festeticskastely.hu/konyvtar>

A Festetics-kastély Könyvtárban fellelhető gyermekjátékokkal foglalkozó művek?

Egy igényesen és minden részterületre kiterjedő pedagógiai könyvgyűjtemény nem lehet teljes a korszak gyermekjátékokat felölelő irodalma nélkül. A könyvtár anyagában 90 darab gyermekjátékkal foglalkozó mű lelhető fel, mely felöleli a gyermekjáték, gyermekirodalom, illetve a családi képeskönyvek területét. Keletkezésük 1764 és 1912 közé tehető.⁵ A legkorábbi mű, amely ott fellelhető: *Le Livre des Enfants* (magyar) *Hasznos mulatság, az az A' kisdedek' tanúságára, és hasznokra, a' tudni szükséges dolgokról Egybe-Szedett kérdések és feleletek.* / Frantziából magyarra fordította Klobusiczki Antal ... Pozsonyban: Landerer János Mihály. 1764

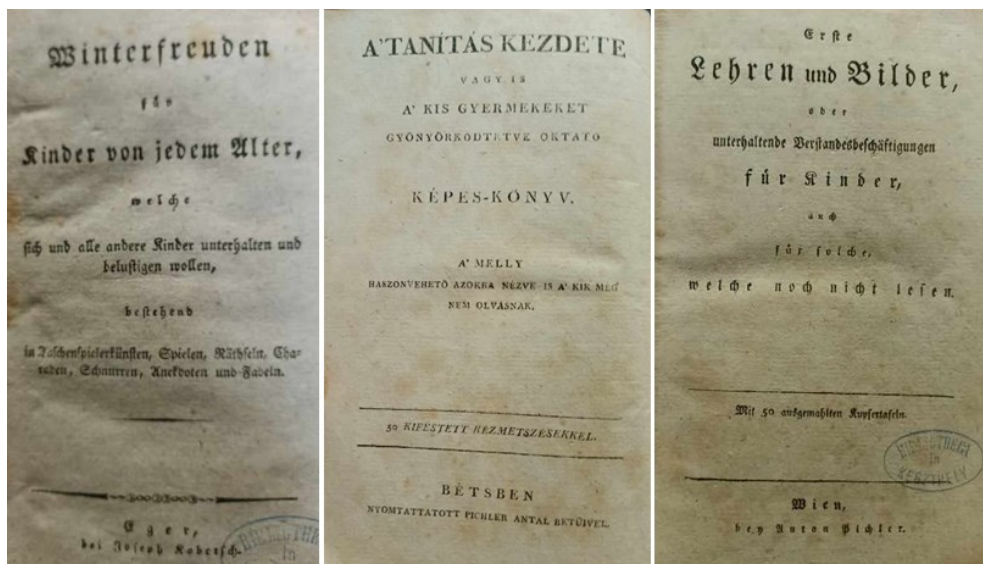

4. kép: Textor:
Kinderspiele für alle Jahreszeiten.
(Forrás: saját fotó)

Kifejezetten a gyermekjátékkal foglalkozó, jórészt gyermekjáték-gyűjtemények, játékötleket tartalmazó művek:

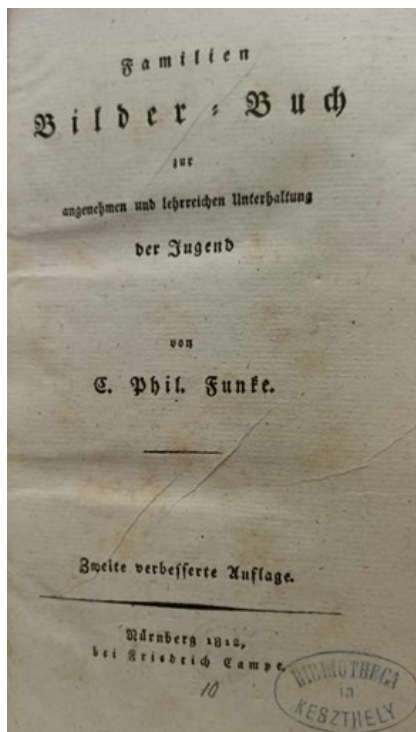
- Textor: *Kinderspiele für alle Jahreszeiten.* (Mit einer Vorrede von M.J.C. Dolz) Leipzig im Industrie-Comptoir. 1820. Keménykötés.
- Neumann-Sartori: *Winterfreunden für Kinder von jedem Alter* Eger 18??. Keménykötés
- A tanítás kezdete, vagy is a' kis gyermekeket gyönyörködtetve oktató képes-könyv a' melly haszonvehető azokra nézve is a' kik még nem olvasnak. *Erste Lehren und Bilder, oder unterhaltende Verstandesbeschäftigungen für Kinder, und solche, welche noch nicht lesen.* Bétsben nyomtatott Pichler Antal betűivel 1817. Keménykötés
- Funke, Carl Ludwig: *Familien Bilder-Buch zur angenehmen und lehrreichen Unterhaltung der Jugend.* Nürnberg: Friedrich Campe. 1812

⁵ A család (Festetics IV. György és édesanyja Maria Haugwitz grófnő) II. világháború végén, 1944 szeptemberében hagyta el az országot.

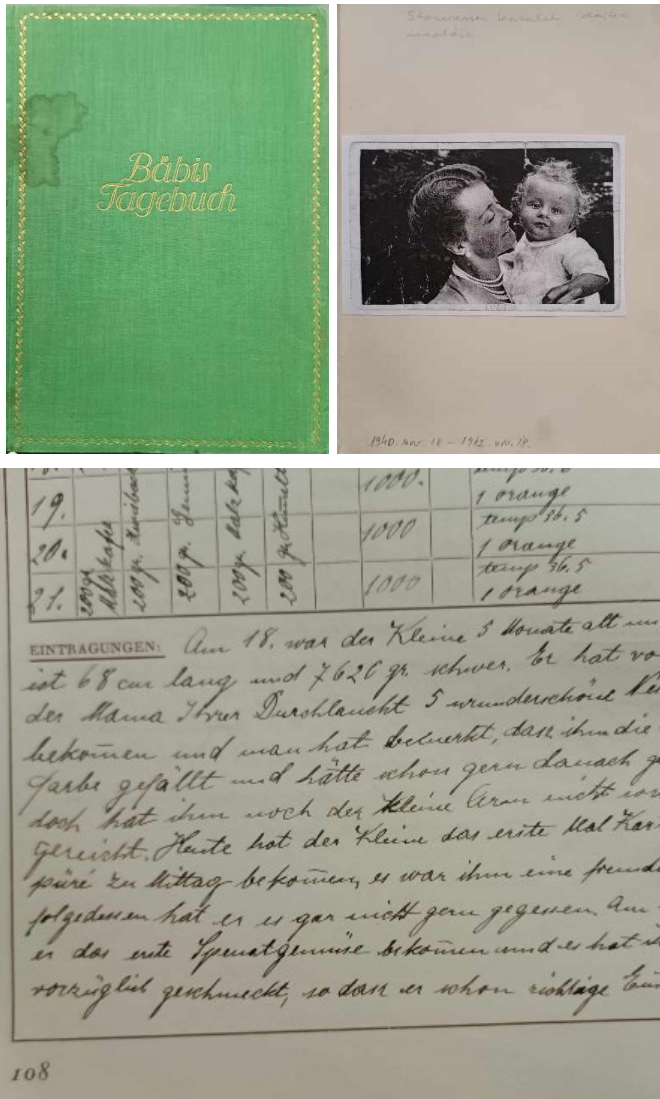
5. kép: Neumann-Sartori:
Winterfreuden
(Forrás: saját fotó)

6-7. kép: A tanítás kezdete (Forrás: saját fotó)

8. kép: Funke: Familien Bilder-Buch
(Forrás: saját fotó)

A gyűjtemény egyik legérdekesebb darabja a Stowasser Katalin dajka által német nyelven és kézzel írt „Bäbis Tagebuch”, mely Festetics IV. György (1940-) Keszthelyen töltött első két életévének dokumentációja, egyben első kézből származó hiteles gyermeknevelési korrajz. A napló rögzíti a csecsemő mindennapos étkezését, gyarapodását, napi rutinját. Ugyanakkor fontos, hogy az író, aki a gyermekkel napi 24 órás kapcsolatban volt, rendszeresen írt személyes hangvételű bejegyzéseket, melyek segítségével egyedülálló módon rekonstruálható egy korabeli arisztokrata gyermek fejlődése, játéka, családjával való kapcsolata.

9.-11. kép: Bäbis Tagebuch. Fedőlap, első oldal, bejegyzés
(Forrás: saját fotó)

Ezen kívül még számos könyv található a gyűjteményben, melyek azért nem képezték vizsgálódásunk tárgyát, mivel nem kifejezetten játékokat, hanem a gyermek fejlődésével kapcsolatos oktató/nevelő célzatú párbeszédet tartalmaztak, melyek megfeleltek a kor pedagógiai felfogásának (Pukánszky, 2018).

A játékgyűjtemények tartalmi jellemzői

A vizsgált kiadványok közül talán a játék szempontjából leginkább figyelemre méltó Textor Kinderspiele für alle Jahreszeiten című, képekkel gazdagon illusztrált könyve, mely évszakokra bontva fogalmaz meg ajánlásokat, ötleteket a gyermekek játéklehetőségeit illetően. Tavaszra 21, nyárra 11, ősze 12, végül télire 13 játékot javasol. A játékok leírása meglehetősen részletes, mai szemmel olvasva kevéssé követhető, amit a korabeli nyomtatásban használt gót betűk is nehezítenek.

A tavaszi játékoknál elsősorban labdajátékokat tartalmaz:

- Das Brethüpfeln und Kreiseln – Pattanás és pörgés
- Das Marmelnspiel – Golyójáték

Etwas über die Beschaffenheit eines guten Balls – Valamit a jó labda természetéről

- Das Ballfangen – Labdafogás

A nyári játékok inkább katonás játékok gyűjteménye:

- Das Ringwerfen – Gyűrűdobálás
- Die Massübung für Knaben, welche das fünfte Lebensjahr erreicht haben – Az ötödik életévüket betöltött fiúk tömeggyakorlatai
- Das Poul – oder Kugelspiel – Poul, avagy a labdajáték
- Das Scheibenschiessen mit dem Blaserohr – Célbalövés fúvócsővel
- Das Schiessen nach dem Ziele mit dem Feurgewehr – Célbalövés fegyverrel

12-13. kép: Textor: Kinderspiele für alle Jahreszeiten.
(Forrás: saját fotó)

Őszi játékok a labdázás és a vadászat témájában:

- Das alte deutsche kegelspiel – Régi német tekejáték/kuglijáték
- Das Kegelerwerfen – Bowlingozás
- Das Puppenprellen, ein Spiel für Mädchen – Babaugráltatás, játék lányok számára
- Die blinden Jäger – A vak vadászok
- Der Drache – A sárkány
- Die Jagd – A vadászat

Téli játékok:

- Der kleine Wurfspiel – A kis kidobójáték
- Das Rutscheln oder Bergrutscheln – Csúzdázás vagy hegyi csúszda
- Das Wählen und Rechnen – Szavazás és számítás
- Der blinde Herr und sein ebenfalls blinder Diener – A vak úr és az ugyancsak vak szolgája
- Der Beschuldigte – A vádlott

Hasonló felépítésű fellelhető kiadvány: Neumann-Sartori: Winterfreuden für Kinder von jedem Alter. Alcím: Welche sich und alle andere Kinder unterhalten und belustigen wollen, azaz: Téli örömök minden korosztály számára, akik magukat és másokat szórakoztatni akarnak. A könyvecske elsősorban kísérletező, „trükkös” játékokat tartalmaz.

- Ein scheinbares Perpetuum Mobile zu machen – Egy látszólagos örökmozgó készítése
- Zu machen, dass ein Schnupftuch, ohne beschädigt zu brennen – Olyan zsebkendőt készíteni, amely sérülés nélkül ég.
- Zu machen, dass Holz nicht verbrennt – Elérni, hogy a fa ne égjen el.
- Ein Schneebalchen brennend zu machen – Egy hógolyót éghetővé tenni.
- In einem Ey im Masser eine Feuerflamme zu erzeugen - Tojáshéjban tüzet rakni

Az előzőektől némiképpen eltérő könyv „A tanítás kezdete, vagy is a’ kis gyermekeket gyönyörködtetve oktató képes-könyv a’ melly haszonvehető azokra nézve is a’kik még nem olvasnak. Erste Lehren und Bilder, oder unterhaltende Verstandesbeschäftigungen für Kinder, und solche, welche noch nicht lesen.” Figyelemre méltó a szerző néhány fontos megállapítása:

- A gyermek számára az első élmények meghatározóak.
- Az értelmi képességeket akarja fejleszteni, noha az általános vélekedés szerint a gyermek nem értheti a felnőttet.
- Kiemeli a nevelő felelősségét
- A gyermekben a tanulás vágyát kell felébreszteniünk.

„A'kik tudják, hogy a' legelső benyomások 's megfogások melly hathatos következtetéssel fojnak bé a' gyermek okosságának további kifejtődzésére, köszönettel fogadják el az Írónak kezéből azt a' könyetskét a' mellyben ő, a' megsak ébredezni kezdő okosságnak akart világot gyujtani, abban az élet korban, mellyet, azon hibás vélekedésnél fogva, hogy a' nem értt bennünket, egészen magának szoktuk hagyni. (Előljáró beszéd)”

Ennek okán a könyv nem elsősorban játékokat tartalmaz, sokkal inkább az élet számos területének megismeréséhez szolgál segítségül. Érinti a mindennapi élet, a család, a játék, a természet, az állatok és növények, a háztartás, a sütés-főzés kérdését, de még olyan kérdésekben is támpontokat ad, hogy miként viselkedjünk például a koldusokkal, nyomorékokkal, szegényekkel; hogyan ossza be egy gyermek okosan az idejét; milyen játékkal foglalja el magát; milyen munkát tud végezni. Fő célja a nevelés.

Az unatkozó gyermek:

„Jobb lett volna ha ez a' kislány egy fertály órátskát kötött volna a harisnyáján, úgy nem únta volna így meg magát; vagy ha oda ment volna az édes anynyához nézni, ha nem segíthet-é valamit, ha így egykeveset dolgozott volna, akkor ismét jól esett volna neki a' játék. (III. fejezet)”

A keszthelyi Festetics-könyvtár anyagát tanulmányozva, különös tekintettel a gyermek számára írt, illetve a gyermekekről szóló könyveket, szembetűnő, hogy a gyűjtemény összeállítása során milyen nagy figyelmet szenteltek a kicsinyek nevelésének, fejlesztésének. Deklarált cél az „okos” időtöltés. Megjelenik a család szerepe és fontossága, így Funke Familien Bilder-Buch zur angenehmen und lehrreichen Unterhaltung der Jugend (Családi képeskönyv a fiatalok élvezetes és tanulságos szórakoztatására) című könyvében is.

Összefoglalás

A különböző történelmi korok eltérően és olykor sajátos módon tekintettek a gyermekekre, a velük való bánásmód levezethető a róluk alkotott képre. Hamis álláspontot alakíthatunk ki magunkban, ha mai szemmel, korunk paradigmái, látásmódja alapján ítéljük meg elődeink gyermekképét (Vajda & Pukánszky 1998). Ugyanakkor a társadalmi változás/fejlődés folyamatossága következtében a 18. századra – különösen Rousseau és Herder munkája nyomán – kialakult a romantikus gyermekkép, mely „felmenti” a gyermeket az eredendő bűn terhe alól (Patyi, 2009).

Ennek a gondolatnak a szellemében a gyermek személye, személyisége, igényei, szükségletei egyre fontosabbá váltak. Korábban a „kis felnőttek” ugyanazt játszották, mint a felnőttek, életük nem is igazán különült el a

felnőttek világától. A gyermekversek, mondókák sem a gyermekeknek készültek (Tucker, 1998).

A 19. századi Európa, különösen annak nyugati régiója jelentős társadalmi változásoknak volt tanúja. A francia forradalom nagymértékben hozzájárult ahhoz, hogy egy sor hagyományos érték köddé váljon. Az ipari forradalom és az egyre erősödő urbanizáció a társadalom széles rétegeinek életét változtatta meg gyökeresen (Pukánszky, 2001). Értékként jelent meg a magánszféra fontossága. A „Home sweet Home” kifejezés ugyan jóval később keletkezett, de már a vizsgált korszakban megjelenik az otthon sérthetlensége, a házi tűzhely szentsége, mely a magánszféra és a nyilvánosság kettősségében is megjelenik. A gyermekek igényei egyre fontosabbak lettek, ami nyomon követhető a gyermekbútorok megjelenésében, az anyai, de hamarosan az apai szerepvállalás fontosságában, aki – a kor elvárásainak megfelelően –, ha ideje engedi, gyermekével foglalkozik, igyekszik vele már korán szoros érzelmi kapcsolatot kialakítani.

Függetlenül attól, hogy egy-egy történelmi korszak milyen, a gyermekekkel kapcsolatos paradigmátikus gondolkodásmódot vallott sajátjának, az arisztokrácia más értékek alapján szemlélte a család fiatal tagjait, hiszen az utódlás kérdése, a vagyon és a hatalom tovább örökítése is fontos szempont volt. Az anyagi javak mellett, vagy éppen azok segítségével a szimbolikus tőkéhez (kulturális, társadalmi, szociális) (Bourdieu, 1997) való hozzájutás is könnyebb volt ezen társadalmi réteg számára. Az arisztokrata családok nevelésében a kultúra, a művészeti nevelés, a nyelvtudás, a nevelés nagy hangsúlyt kapott (Révészné, 2024). Például Brunsvik Teréz, a hazai óvodák egyik legfontosabb alakja három esztendősen már zongorázni tanult, tízévesen franciát, zenét tanult, sőt a zenés összejöveteleken Beethoven is rész vett (Virág, 2010).

A Festetics család mind anyagi javait, mind kulturális tőkéjét tekintve kiemelkedő helyet foglalt el a 19. század Magyarország arisztokrata családjai között. A kontinens szellemi, kulturális életében aktívan részt vettek, személyes kapcsolatokat ápoltak jelentős művészekkel, gondolkodókkal. Nagy hangsúlyt fektettek gyermekeik tudományos, történelmi, művészeti nevelésére (Révészné, 2024). Az általuk összegyűjtött könyvtári anyag szembeötlő jellemzője, hogy a jelentősnek mondható, mintegy 500 kötetet felölelő pedagógiai gyűjtemény a 17-19. században keletkezett legmodernebb, az adott időszak leginnovatívabb, leginkább előremutató angol, német, francia, latin és magyar nyelvű irodalmát vonultatja fel. Ebből következik, hogy a család felnövekvő generációja – a nevelők és a már vázolt, a korszak elvárásait tükröző, kívánatos családi modell révén – kapcsolatba került koruk legmodernebb, a nevelésről alkotott eszméivel.

A játék talán mindig is fontos eleme volt a gyermeki létnek, függetlenül attól, hogy egy adott korszak felnőttjei erről miként vélekedtek. A bemutatott

gyűjteményi darabok, könyvek gondos nevelésről, a gyermeki szempontokat (is) figyelembe vevő szemléletről tanúskodnak.

Felhasznált irodalom

- Bourdieu, P. (1997). Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke. In: Angelusz R. (szerk.). *A társadalmi rétegződés komponensei*. Új Mandátum Kiadó, Budapest
- Mészáros, I., Németh, A. & Pukánszky, B. (2005). *Neveléstörténet. Bevezetés a pedagógia és az iskoláztatás történetébe*. Osiris Kiadó, Budapest
- Patyi, G. (2009). A gyermekkor idealizáló-utópisztikus szemlélete a korai német romantikában. In: Tengerdi, A. & Varga L. (szerk.): *A gyermeklét narratívái*. Edutech Kiadó, Sopron, 54-65.
- Pásztor, E. (2022). A játék pedagógiai aspektusai kisgyermekkorban. In: Simon I. (szerk.). *A játék kisgyermekkorban: Szemelvények a játék különböző területeiről*. Soproni Egyetemi Kiadó, Sopron, 9-54.
URL: <https://tinyurl.com/4uj523j8>
- Pukánszky, B. (2018). *Gyermekkép és nevelés*. Selye János Egyetem, Komárom
- Pukánszky, B. (2001). *A gyermekkor története*. Műszaki könyvkiadó, Budapest
- Révész, J. (2021). *Kreatív képességek fejlesztésének lehetőségei az óvodai zenei nevelésben*. Soproni Egyetemi Kiadó, Sopron
URL: <https://tinyurl.com/5xrs5r3b>
- Révészné, P. K. (2024). Művészeti nevelés és kultúrafogyasztás a magyar arisztokrácia körében a Festetics kottagyűjtemény tükrében. *Parlando : Zenepedagógiai Folyóirat*. 66(3).
URL: <https://tinyurl.com/dpcxa7aa>
- Robertson, P. (1974). Home As a Nest: Middle Class Childhood in Nineteenth-Century Europe. In: deMause (ed): *The History of Childhood*. The Psychohistory Press, New York, 407-431
- Rudolphi, K. (1857). *Gemälde Weiblicher Erziehung*. Heidelberg und Leipzig
- Szabó, D. (1928). *A herceg Festetics-család története*. Franklin-Társulat Nyomdája, Budapest
- Tucker, M. J. (1998). A gyermek mint kezdet és vég: gyermeknevelési szokások a 15-16. századi Angliában. In: Vajda, Zs. & Pukánszky, B. (szerk.): *A gyermekkor története : Szöveggyűjtemény*. Eötvös József Könyvkiadó, 200-232.
- Virág, I. (2010). Nőnevelés-arisztokrata tradíciók. *Iskolakultúra*, 20(3), 58-73.
URL: <https://tinyurl.com/y3s77y7m>
- Vajda, Zs. & Pukánszky, B. (1998). A gyermekkor és a gyermekfelfogás a történelemben. In: Vajda, Zs. & Pukánszky, B. (szerk.). *A gyermekkor története : Szöveggyűjtemény*. Eötvös József Könyvkiadó, 7-12.

• A tanulmányban előforduló webes hivatkozások legutolsó ellenőrzési időpontja: 2024. december 28.